

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО ИЗКУСТВОТА
КАТЕДРА ”МУЗИКА”**

Магдалена Христова Филатова

**БЕЗМЕНЗУРНАТА ПЕСЕН В ПИРИНСКИЯ
ФОЛКЛОРЕН РЕГИОН**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен

„доктор” по професионално направление 8.3. Музикално и танцово

изкуство, докторска програма

Теория и практика на изпълнителското изкуство

**НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ
ДОЦ. Д-Р БИНКА КОТЕТЕРОВА - ДОБРЕВА**

**БЛАГОЕВГРАД
2020 г.**

Дисертационният труд е обсъден на заседание на Катедра „Музика“, проведено на 21.01.2020 година и предложен за публична защита.

Дисертацията съдържа увод, три глави, заключение и едно приложение. Разработена е в общ обем от 233 страници /с приложението/, от които основният текст е 174 страници. Библиографията е описана на 4 страници и наброява 49 източници. Приложението е представено в 54 страници.

Публичната защита ще се състои на 10.09.2020 г. от 13 ч. в 114 зала на открито заседание. Материалите по защитата са публично достъпни в Катедра „Музика“ и са публикувани на уебсайта на Югозападен университет „Неофит Рилски“.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....	4
-----------	---

ПЪРВА ГЛАВА

Песенната музикалнофолклорна традиция в Пиринския регион.....	10
---	----

1.1. Пиринска фолклорна област – граници, миграционни процеси оказали влияние върху развитието на местния музикален фолклор.....	10
--	----

1.2. Структурни и функционални особености на пиринския песенен фолклор.....	15
---	----

1.3. Безмензурната песен в трудовете на изследователите на Пиринския регион и на етномузиколозите проучвали българската фолклорнопесенна традиция.....	33
--	----

ВТОРА ГЛАВА

Характеристика на специфичните структурни особености на безмензурните песни в Пиринския фолклорен регион.....	45
---	----

2.1. Безмензурност в българския песенен фолклор.....	45
2.1.1. Основни отличителни белези на безмензурните песни.....	47
2.1.2. Видове безмензурни мелодии.....	54
2.1.3. Структура и форма на безмензурните песни.....	61
2.1.4. Речитативът като форма на безмензурност в българския песенен фолклор.....	74

2.2. Безмензурните песни в Пиринската фолклорна област.....	83
2.2.1. Амбитус, мелодика и ладове.....	85
2.2.2. Едногласни и многогласни пирински безмензурни песни.....	93
2.2.3. Ритмични особености.....	106

2.2.4. Стихосложение.....	119
2.2.5. Орнаментака.....	119

ТРЕТА ГЛАВА

Безмензурните песни в Пиринския фолклорен регион – мястото им в съвременната културна среда и специфични особености при изпълнението им.....

125

3.1. Автентичен маниер на изпълнение на безмензурните песни от Пиринския фолклорен регион – особености.....

125

3.2. Значението и мястото на пиринската безмензурна песен в репертоара на любителските фолклорни групи и певци от региона.....

133

3.3. Дешифриране и анализ на неизследвани до момента пирински безмензурни песни.....

148

3.3.1. Методи на теренното изследване и информатори.....

149

3.3.2 Дешифриране и анализ.....

151

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....

169

БИБЛИОГРАФИЯ.....

174

ПРИЛОЖЕНИЯ.....

179

Увод

Безмензурните мелодии заемат значителен дял от песенното многообразие на Пиринския фолклорен регион. Срещат се в почти всички музикално-фолклорни цикли – жетварския, седенкарския, трапезния, сватбения и са обект на нестихващ научен интерес от страна на фолклористи и изследователи на традиционен музикален фолклор. Чрез проучванията на Ангел Букорещлиев, Серафим Боянов, Васил Стоин, Райна Кацарова, Тодор Тодоров, Елена Стоин, Николай Кауфман, Илия Манолов, Костадин Динчев, Лозанка Пейчева, Елена Кутева, експедиция от БАН, както и на други фолклористи, се разкрива огромното музикално-песенно наследство, което по свой уникален начин отразява душевността, бита и нрава на българина, населяващ Пиринския район.

Пиринският песенен фолклор е изключително богат, разнообразен и все още съхранен и запазен от възрастните хора, които и днес продължават да го изпълняват. Срещат се разнообразни песенни жанрове с различна функционална принадлежност. Наред с едногласните мелодии, характерен белег е многогласното пеене, което макар и да се среща и в други фолклорни области на страната ни (Средна Западна България, Пазарджишко-Ихтиманско, Неделино, Велинградско и на други места) има свои отличителни черти - характерно движение на втория глас, специфичен музикален строеж на двугласните песни¹. Важен дял заемат специфичните бавни песни в темпо (*rubato*), наричани още безмензурни, като много често биват комбинирани - двуделни, триделни с бавна и бърза част, разгърнати, богато орнаментирани и с изключителна свобода на изпълнение. Особено разпространени в Пиринския край са и хороводните песни в размер $2/4$, $5/8$, $7/8^b$ с първи тривременен дял, $7/16^b$, $8/16$, $3/4$, $9/8^a$, $9/16^a$ и др.

---

¹ Кауфман, Н., Народната музика в Пиринския край. София: ИИМ, БАН, 1965, т. XI, с. 152

В специализираната музикална литература е отбелязано, че безмензурните песни се отличават от всички други видове песни по множество признаци: липса на метрична пулсация, бавно темпо, наличие на множество удължени (ферматирани) тонове, богата и специфична орнаментика, свободно движение на мелодията, импровизационен характер².

Поради тези свои особености безмензурните мелодии оформят една специфична песенна група в музикалния фолклор на Пиринския край, за която до този момент **не е провеждано конкретно и задълбочено изследване**. Проучените от мен досегашни изследвания на Пиринския песенен фолклор показват, че усилията на музикалните фолклористи са били насочени **предимно към цялостно и всеобхватно проучване на пиринската музикално-фолклорна традиция**, към събиране, дешифриране и систематизиране на песенни образци, с цел определяне и анализ на характерните белези на пиринската песен като цяло, както и в нейните различни функционални проявления. Безмензурните мелодии са разглеждани само като част от тези мащабни изследвания, но не и като **център** на научно проучване. **Ето защо, моята мотивация и изследователски интерес е насочен към задълбочено и детайлно проучване на Пиринската безмензурна песен, отнасящо се до систематизирането и анализирането на специфичните ѝ характеристики и особености.**

Проблематиката свързана с определянето на характерните белези на този тип песни обхваща разглеждането на множество компоненти от различно естество – **метроритмични особености, мелодика, амбитус, характерни ладове, многогласие, структура на стихосложението, функционална принадлежност**. Ще се проследят и сравнят особеностите

---

² Джуджев, Ст., Българска народна музика. София: Музика, 1975, т. II, с. 145 - 146

на песните от различните подрайони на Пиринската фолклорна област, като по този начин ще се открият специфичните белези на този вид песни.

Поради бавното си темпо, наличието на множество удължени тонове и богата орнаментика безмензурните мелодии са трудни за изпълнение. Необходимо е народният певец да владее гласа си до съвършенство, както и да е добре запознат със специфичните особености при изпълнението на този тип песни. **Затова е необходимо да се определят и анализират характерните автентични, старинни техники и маниер на изпълнение на безмензурните песни от Пиринския край, като това ще спомогне за по-бързото и детайлно усвояване на тези мелодии от по-младите и следващи поколения народни певци.**

В настоящия дисертационен труд ще бъде разгледано също така значението и мястото на безмензурната песен от Пиринския край в репертоара на любителските/самодейни групи, мъжки/женски, детски, смесени и индивидуални певци, като по този начин ще бъде определено състоянието ѝ **в съвременната** музикално-фолклорна среда.

Защо се насочих към изследването на безмензурната песен от Пиринския край? Накратко ще отбележа, че връзката ми с пиринската песен е дълбока и специална. Предците ми са от този край и аз съм закръмена с автентичната пиринската музика и песен. Днес продължавам като изпълнител на български фолклор, интересувам се, записвам стари и неизвестни песни на терен, всичко това ме мотивира да осъществя това теоретично и задълбочено изследване.

Надявам се, че разработването на настоящия труд, посветен на безмензурната песен, ще допринесе за популяризирането на песенното фолклорно наследство на Пиринския край и ще спомогне за съхраняването и запазването на Пиринската музикално-фолклорна традиция за бъдещите поколения.

В съответствие с направените проучвания и моите изследователски намерения:

Обект на настоящето изследване е безмензурната песен в Пиринския фолклорен регион.

Предмет - структура и особености на безмензурната песен.

Цел на изследването е да се разкрият и анализират характерните специфики и начини на изпълнение на безмензурните песни от Пиринския фолклорен регион. Да се открият, дешифрират, анализират безмензурни песни, които все още не са открити от фолклористите и етномузиколозите.

От така формулираната цел на изследването произлизат следните **задачи**:

- да се проучат и анализират специализираните литературни източници в контекста на изследвания проблем;
- да се разкрият и анализират характерните белези и специфични особености на певческата традиция в изпълнението на безмензурните песни в Пиринския фолклорен регион;
- да се обобщят и сравнят специфичните структурни особености на безмензурната песен от различните подрайони;
- да се проследи значението и състоянието на безмензурната песен в репертоара на любителските групи и индивидуални певци от Пиринския край.
- Да се открият, анализират, дешифрират и систематизират неизследвани до момента безмензурни песни.

Съобразно изискванията на теренната и теоретично-изследователска работа заложена в разработването на труда и постигането на поставените цел и задачи са подбрани няколко основни **метода**:

Библиографски анализ – ще бъде приложен за осъществяването на литературен обзор, чрез който да се представи съществуващата

фактология свързана със същността и особеностите на песенната музикалнофолклорна традиция в Пиринския регион и конкретно на безмензурната песен от този край. По този начин ще се открият непроучваните области на познание и ще се определят посоките на изследователското търсене и анализ с цел обособяване отличителните черти на пиринските безмензурни песни.

Контент-анализ – чрез този метод ще се анализират специфичните особености на песенната музикалнофолклорна традиция в Пиринския регион и конкретно на безмензурните песни. По този начин ще се определят характерните белези на този вид песни и ще се изясни същността им.

Системно-структурен анализ – ще бъде приложен с цел осъществяване на детайлно изследване на структурата на безмензурните песни от Пиринския регион. Чрез задълбочен анализ на формално-структурните компоненти (метроритмични особености, мелодика, амбитус, характерни ладове, многогласие, структура на стихосложението) и разглеждане на техните зависимости и взаимовлияния ще се открият същностните характеристики на този вид песни, както и закономерностите определящи формирането на мелодичните и метроритмичните им структури.

Сравнителен анализ – чрез този метод ще се осъществи сравнителна характеристика, на пиринските безмензурни песни от селищата разположени по поречията на реките Струма и Места, по отношение на формалната структура, функционалното предназначение и начинът на изпълнение. По този начин ще се определят специфичните особености на този вид песни от различните краища на Пиринския регион и ще се установят техните различия и открояващи се белези.

Целенасочено свободно интервю – този метод ще бъде приложен за провеждането на индивидуални и групови интервюта, в непринудена

обстановка, с информатори от различни райони на Пиринския край с цел придобиване на информация за съвременното състояние на този тип песни, както и значението и мястото им в репертоара на любителските фолклорни групи и певци от региона. По време на целенасоченото свободно интервю информаторите ще бъдат провокирани да изпеят възможно най-много безмензурни песни, които впоследствие ще бъдат селектирани, а неизследваните от тях ще бъдат дешифрирани, анализирани и систематизирани.

Биографичен метод – ще бъде осъществен едновременно с целенасоченото свободно интервю, като чрез насочващи въпроси информаторите биват провокирани да споделят част от личните си спомени за истории свързани с дадена песен, за събития, на които са изпълнявали или слушали безмензурни песни. По този начин ще бъдат установени конкретни факти относно възникването на песента, местата и поводите, на които се е изпълнявала, ще се добие по-задълбочена информация за изследваните песни и ще се определи състоянието им в миналото и настоящето.

Непосредствено наблюдение – ще бъде осъществено по време на организирана музикално-празнична проява, на която ще бъде наблюдавано изпълнението на пирински безмензурни песни в естествена и неангажираща обстановка. По този начин ще се добие представа за съвременното състояние в празнично-обредната система на този тип песни и ще се установи значението и мястото им в концертния репертоар на индивидуалните и любителски фолклорни групи и певци от Пиринския регион.

ПЪРВА ГЛАВА

Песенната музикалнофолклорна традиция в Пиринския регион.

1.1. Пиринска фолклорна област – граници, миграционни процеси оказали влияние върху развитието на местния музикален фолклор.

В настоящия параграф се представят географските граници на Пиринския регион с цел обособяване на местоположението на Пиринската фолклорна област и определяне на територията на разпространение на пиринските безмензурни песни.

Специфичните особености на музикалния фолклор от различните краища на Пиринския край определят обособяването на пет района – **Петрички, Сандански, Благоевградски, Разложко – Бански и Гоцеделчевски.**

Тъй като в Пиринския регион е имало много мащабни преселвания, които са оказали влияние върху развитието на музикалнофолклорната традиция на Пиринския регион, в настоящия параграф се разглеждат накратко и най-мащабните миграционни течения, осъществили се в периода от самото начало на османското владичество до избухването на Балканската война през 1925 г.

1.2. Структурни и функционални особености на пиринския песенен фолклор.

В този параграф се определят някои от основните белези на пиринския песенен фолклор по отношение на функционалната принадлежност, мелодичната и ладова характеристика, метроритмиката, стихосложението. Целта на разработването на настоящия параграф е определянето на основните отличителни черти на пиринската песен и обособяването на същността на безмензурния жанр, като част от пиринската фолклорнопесенна традиция.

Най – характерната особеност на песенния фолклор на Пиринския край е двугласното пеене. То се проявява в специфични форми в отделните райони на областта и носи белезите на местния музикалнофолклорен диалект. По отношение на структурата на мелодията, ладовото многообразие, метроритмиката, музикалната форма, стихосложението, функционалната си принадлежност, местният песенен фолклор носи свои характерни черти, но те не са коренно различни от тези на народната музика на останалите фолклорни области в България.

По функционална принадлежност в пиринския песенен фолклор съществуват почти всички **видове песенни цикли**, познати в Българската музикалнофолклорна традиция – *жетварският, седенкарският, хороводният, трапезният, сватбарският, лазарският*, както и характерните за тази фолклорна област *седенкарски припевки* и така наречените *песни на копан*. Обичаят *Коледуване* почти не е застъпен в обичайно-празничната система.

В настоящия параграф накратко са разгледани някои специфични белези на песенния фолклор на една сравнително голяма конфесионална група в този край – **българите-мохамедани**, като би могло да се обобщи, че песенният фолклор на българите-християни и българите-мохамедани е изключително близък и сроден по множество признаци.³

1.3. Безмензурната песен в трудовете на изследователите на Пиринския регион и на етномузиколозите проучвали българската фолклорнопесенна традиция.

В третия параграф на настоящата глава се осъществява литературен обзор с цел определяне на степента на проучване на обекта на изследването – безмензурната песен в трудовете на изследователите на

---

³ Според Николай Кауфман.

Пиринския регион и на етномузиколозите проучвали българската фолклорнопесенна традиция.

Проучванията на песенния фолклор от Пиринския регион започват още от далечната 1815 г. с осъществяването на записи на народни песни от този край, направени от Вук Караджич и след това продължават с изследователската дейност на Ангел Букорещлиев, който от 1891 г. до 1898 г. осъществява няколко експедиции, по време на които записва и издава в сборници множество народни песни, част от които са от Пиринския регион – Банско, Разлог, Годлево, Якоруда, Долно и Горно Драглище, и се стигне до мащабните проучвания на пиринския песенен фолклор от фолклористите Николай Кауфман, Елена Стоин, Райна Кацарова и др.. Задълбочените изследвания, осъществявани в продължение на десетки години, представят същността и специфичните структурни особености на народната песен от Пиринско и отразяват нейното състояние през различните десетилетия, мястото ѝ в битието на местното население. Но в тези проучвания не е реализирано конкретно изследване, което да изтъкне отличителните черти и специфични особености на **безмензурните песни** от този край. Този тип песни са разглеждани предимно в контекста на общобългарската фолклорнопесенна традиция.

Понятието „**безмензурни или безтактови песни**” в българското фолклорно музиковедие е въведено за пръв път от **Добри Христов** в неговата студия "Метричните и ритмични основи на българската народна музика" публикувана през 1913 г.. Той определя този тип песни като „лишени от всякаква следа на какъвто и да е такт.”⁴ Значителен принос в проучването на музикалния фолклор на Пиринския край има **Николай Кауфман**. В студията си „**Народната музика в Пиринския край**”, публикувана в издание на Института за изследване на изкуствата при БАН,

---

⁴ Христов, Д., Музикално теоретическо и публицистическо наследство. Том първи. София: Издателство на БАН, 1967.

през 1965 г., Николай Кауфман разглежда особеностите на песенната и инструменталната музикалнофолклорна традиция. Чрез подробен анализ на песните от различните райони на Пиринския край, той определя характерните им белези и структурни особености. **В студиата си Кауфман разглежда няколко безмензурни песни от различни краища на Пиринско, но те не са изследвани като самостоятелно явление, а са анализирани в контекста на общата проблематика.**

През 1975 г. е издадена книгата **“Българска народна музика”**, том втори на **Стоян Джуджев**. Във втора част на книгата е осъществено сравнително най-подробното и обстойно изследване на българската народна безмензурна песен. Тези изследвания представят строежа и същността на българската народна безмензурна песен, но в тях не са представени характерните черти на пиринската безмензурна песен, онези белези в структурно и функционално отношение, които я открояват от безмензурните песни от другите фолклорни области в България.

ВТОРА ГЛАВА

Характеристика на специфичните структурни особености на безмензурните песни в Пиринския фолклорен регион.

2.1. Безмензурност в българския песенен фолклор.

Безмензурните песни заемат особено значимо място в българската музикалнофолклорна традиция и според събираческата дейност на българските етномузиколози на народни песни през годините би могло да се определи, че около 1/3 от фолклорнопесенните образци са безмензурни.

Понятието „безмензурност”, въведено в българското музикознание от Добри Христов, в същността си означава музика напълно лишена от метрична организация, при която липсва организирано редуване на силни и слаби времена и при която няма тактови показатели и точно определен

размер. В българската музикалнофолклорна традиция безмензурни песни се изпълняват по всякакви поводи – на жетва, на сватба, на седянка, по полето, на трапеза. Те се пеят наравно с другите, мензурални песни, като в много случаи са предпочитан от певците жанр, поради богатата си изразност и мелодична изявеност.

2.1.1. Основни отличителни белези на безмензурните песни.

В настоящия параграф се разглеждат спецификите на българските народни безмензурни песни⁵, като по този начин се определят техните основни отличителни черти. Разглеждат се типовете безмензурни мелодии, както и разновидностите на речитативът, като форма на безмензурност в българския песенен фолклор с цел установяване на същностните характеристики на песните от този тип и обособяването им като специфична песенна група, част от фолклорнопесенната традиция на Пиринския регион.

2.2. Безмензурните песни в Пиринската фолклорна област.

Безмензурните песни съставят значителен дял от песенния фолклор на Пиринския регион. Срещат се във всички райони и подрайони на този край и поради голямата им емоционална и художествена изразност са предпочитан жанр сред местното население.

Във формално-структурно отношение Пиринските безмензурни песни са близки до общобългарската фолклорнопесенна традиция. Въпреки сходството им с безмензурните фолклорнопесенни образци от останалите фолклорни области в България, те носят свои отличителни белези и черти, отразяващи местния музикалнофолклорен диалект, които ги обособяват като специфична песенна група, чиито особености и специфики се представят и разглеждат в следващите няколко параграфа.

---

⁵ Според изследванията на Стоян Джуджев.

2.2.1. Амбитус, мелодика и ладове.

Характерен за пиринските безмензурни песни е тесният **тонов обем**, който в повечето случаи не надвишава кварта или квинта. **Мелодията** при двугласните безмензурни песни се развива обикновено в рамките на тетрахорд или пентахорд, по-рядко в трихорд или диахорд. Мелодическото развитие се характеризира с постепенно движение, което започва от тоника, достига най-често до четвърта или пета степен и след това чрез постепенно движение отново се връща към тоника. В хода на развитието на мелодията понякога се срещат мелодически скокове, които най-често встъпват на терца или кварта от основния тон.

Характерна особеност за мелодиката на пиринските безмензурни песни е движението и задържането на мелодията по “горния трихорд на минорния или фригийския пентахорд”⁶. При бавните, протяжни безмензурни песни, дългият тон, който се получава следствие на това задържане, много често е украсен с богата орнаментика. Друго характерно явление е движението на мелодията по тоновете на мажорното тризвучие построено върху подтоничния тон на минорния пентахорд. Това движение, особено специфично за пиринския песенен фолклор се среща често и при безмензурните песни.

В много райони на Пиринския край могат да се срещнат безмензурни песни, при които един текст се пее с няколко различни мелодии. Според Николай Кауфман, песни с един и същи текст, но различна мелодия се пеят особено много в Петричко и Санданско. Там под влиянието на придошлите от Егейска Македония, Драмско и Демирхисарско преселници са пренесени множество песни, които бързо придобиват популярност и се запяват от местните младежи и девойки. Така често дадена стара местна песен се запява с нов текст, като стария постепенно се забравя.

---

⁶ Стоин, Е., Музикалнофолклорни диалекти в България. София: Музика, 1981, с. 142.

В Пиринския регион могат да се срещнат безмензурни песни в най-различни **ладове**, като най-разпространени са песните в минорен тетрахорд и пентахорд. По-рядко срещани при безмензурните мелодии са мажорните и фригийски построения. Еолийски и дорийски ладови разновидности могат да се открият при някои едногласни безмензурни песни, с тонов обем достигащ до нона, децима, ундецима, като това са предимно по-новосъздадени песни или песни пренесени от други краища на страната.

Съществуват безмензурни пирински песни, при които се наблюдава ладова двусосновност. Това явление се забелязва най-вече при двугласните безмензурни мелодии, при които вторият глас се движи съобразно ладовото наклонение и по този начин изпълнява ладоподчертаваща и ладоподдържаща функция. При песните, при които се наблюдава ладова двусосновност обикновено първото предложение, а при някои триредични песни и второто са изградени на втора, трета или пета степен, а последното предложение е построено на основната, първа степен. Безмензурни песни с ладова двусосновност са особено разпространени в Петричко и Санданско, където под влиянието на песенния фолклор на преселниците от Егейска Македония, Драмско и Демирхисарско се забелязват известни трансформации на местния музикалнофолклорен диалект в посока усложняване на мелодическото съдържание проявяващо се в разширяване на амбитуса на иначе типичните за този край песни с по-тесен тонов обем. Наблюдава се разнообразяване на мелодичната картина с появяване на повече модуляции и алтерации, появяването на все повече песни с двусосновна ладова структура.

В Пиринския регион съществуват множество безмензурни песни в особено характерния за този край непълен пентатоничен звукоред. Тоновият им обем не надвишава квинта и всъщност представлява непълен тетрахорд с разширение до подосновния тон. Безмензурни мелодии от този

вид са особено разпространени в района на Банско и Разлог. Мажорната звучност на тези, иначе минорни песни ги определят като изключително специфично фолклорнопесенно наследство характерно конкретно и единствено за местния музикалнофолклорен диалект.⁷

2.2.2. Едногласни и многогласни пирински безмензурни песни.

Двугласното пеене – най-характерният белег на фолклорнопесенната традиция в Пиринския регион е особено типично и при изпълнението на пиринските безмензурни песни. Значителен дял от този тип песни в Пиринско се изпълняват **двугласно**, като съществуват разнообразни двугласни форми.

Раздвижеността на втория глас при пиринските безмензурни песни се определя до голяма степен от ладовата им характеристика. При безмензурните мелодии основани върху един единствен лад вторият глас най-често е неподвижен или слабо подвижен. При мелодиите, при които се наблюдава ладова двуосновност вторият глас обикновено е по-раздвижен, като встъпва на втора, трета, четвърта или пета степен. Според раздвижеността на втория глас, се определят два вида двугласни безмензурни мелодии – *с неподвижен втори глас* и *със сравнително подвижен втори глас*, като за разлика от мензуралната музика, където по-разпространени са мелодиите с неподвижен втори глас, съществуват множество безмензурни песни със сравнително подвижен втори глас.

При някои безмензурни мелодии се явява встъпване на втория глас на втора степен на лада. В това положение се задържа докато завърши мелодичната фраза, след което отново встъпва на основния тон. Подобно задържане на втория глас на втора степен често може да продължи през цялото първо предложение, като в тези случаи се наблюдава двуосновност в построението на мелодията.

---

⁷ Стоин, Е., Музикалнофолклорни диалекти в България. София: Музика, 1981, с. 140.

Най-характерният и често срещан хармоничен интервал, който се получава между двата гласа по време на тяхното движение в хода на мелодическото развитие при безмензурните мелодии е секундата. В мелодическата структура на пиринските безмензурни мелодии се срещат малки, големи и нетемперирани секунди. Те се явяват на различни места в мелодическото построение, като се разрешават в тоника едва в края на песента или непосредствено пред цезура. При някои безмензурни песни от района на с. Влахи, Санданско се откриват типичното по-скоро за Шоплука паралелно движение на двата гласа на хармонични секунди.

В Пиринско се срещат и множество *едногласни* безмензурни песни, като според анализа на многобройните песенни образци събрани от българските етномузиколози през годините, би могло да се обобщи, че голям дял от едногласните песни разпространени в Пиринския регион са предимно безмензурни, а едногласните мелодии в определен размер са значително по-малко. Безмензурни едногласни песни се срещат в целия край, но съществуват отделни райони, в които този вид песни се пеят предимно едногласно. Това са най-вече селища разположени в съседство с едногласно пеещи фолклорни области или населени места, където поради етнографски и дори географски причини едногласната фолклорнопесенна традиция се е съхранила във вида, в който е съществувала през вековете и не се е повлияла от процесите на взаимовлияние и взаимосвързване засегнали множество селища в Пиринско, в които често едногласни песни се запяват двугласно и обратното.

В Гоцеделчевско, Санданско и Петричко съществуват множество безмензурни песни, които се изпълняват едногласно, като част от тези мелодии са пренесени от преселници от Вардарска Македония, Драмско и Демирхисарско преселили се по тези места през 1922 г.. Техните безмензурни мелодии са много близки по структура и строеж до местните пирински безмензурни песни, но същевременно имат свои отличителни

черти, които преселниците запазват, като продължават да пеят своите песни.

Едногласните безмензурни песни в същността си са близки до двугласните, но при тях сравнително по-често могат да бъдат открити освен типичните за този край песни в тесен тонов обем, и песни с по-широк амбитус достигащ до нона, децима. Традиционно едногласните безмензурни песни често се изпълняват от няколко местни певци едновременно, като всички пеят мелодията на песента в унисон. Този вид песни се пеят както от жените, така и от мъжете. Женските едногласни безмензурни песни са предимно песни изпълнявани на жетва, на копан или на седянка, а мъжките се пеят най-вече на трапеза. Сюжетите, които обхващат са най-различни, като преобладават трудовите, любовните, за семейни отношения, както и песни с исторически сюжети.

2.2.3. Ритмични особености.

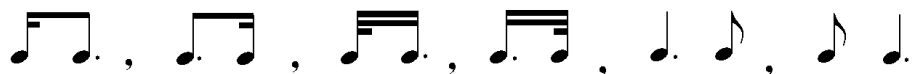
По отношение на мелодиката, ладовете, структурата на многогласа и едногласа пиринските безмензурни песни са близки до мензуралните песенни образци разпространени в този край. Компонентът, който ги откроява като самостоятелна и специфична песенна група е тяхната **ритмична характеристика.**

В структурата на мелодията на пиринските безмензурни песни дългите и свободно удължените тонове са разположени в предцезурните моменти, както и в края на всяко мелодично предложение. Кратките ритмични единици се явяват като преходни, неустойчиви тонове, които отвеждат до дългите, упорни тонове. При безмензурните пирински песни кратките ритмични единици преобладават като количество над дългите, като тази констатация се отнася и за бавните, протяжни безмензурни мелодии, където въпреки, че се наблюдава наличие на повече дълги трайности, кратките преобладават. Ритмичната схема на пиринските

безмензурни песни е с изцяло хетероритмичен характер, който се проявява в постоянна промяна и вариативност на ритмичната картина на всяко едно ново мелодично предложение.

В хода на мелодическото изграждане е най-типично осминовото движение, но в някои райони (Благоевградско, Гоцеделчевско) е типично и четвъртиново движение, с което започват голяма част от мелодиите.

Като особено често срещана ритмична схема при пиринските безмензурни мелодии са различните разновидности на точкувани кратки ритмични стойности, като при повечето песни по-кратката ритмична единица предхожда по-дългата:

Особено специфична е ритмичната картина на песните с *комбинирани мензурна и безмензурна част* и песните с *комбинирани безмензурна и мензурна част*. И двата типа мелодии са рядко срещани в песенния фолклор на Пиринския регион, като по-разпространени са песните с комбинирани мензурна и безмензурна част. При мелодиите, състоящи се от мензурна и безмензурна част, безмензурният дял се явява, като каденца предшествуваща финала на мелодичното предложение. Обикновено мензурния и безмензурния дял са извънредно близки по мелодично съдържание, както в интонационно, така и в ритмично отношение. Безмензурната част, изпъстрена с орнаментирани тонове, обогатява песента, като и придава онова неповторимо и особено емоционално звучене, което е присъщо само и единствено на безмензурната песен.

2.2.4. Стихосложение

В Пиринския фолклорен регион са разпространени безмензурни песенни образци с най-различно стихосложение – “осмосложници,

седмосложници, шестосложници, петосложници, четирисложници, десетосложници и много други комбинации, получени от най-различните вставки (рефрени), които понякога насичат многократно стиха.”⁸ За пиринските безмензурни песни е най-характерен осмосложникът, като обикновено построението на една мелодична редица съвпада със структурата на един стих от текста на песента.

2.2.5. Орнаментика

В мелодичната структура на безмензурните мелодии от Пиринско се срещат орнаменти от всички видове – групето, пралтрилер, мордент, нахшлаг, форшлаг, двоен форшлаг, както и характерните за българската фолклорнопесенна традиция специфични, украсяващи тона, форми спадащи според етномузиколозите, към категорията на орнаментите – ацане, тресене (разтрисане), хлъцнуване, икане, различни видове провиквания, напевно и бързо произнасяни думи (сух речитатив) и др..⁹ Отличителен белег на този вид песни е появата на множество тремолирания, предимно в последното предложение на музикалната строфа.

ТРЕТА ГЛАВА

Безмензурните песни в пиринския фолклорен регион – мястото им в съвременната културна среда и специфични особености при изпълнението им.

3.1. Автентичен маниер на изпълнение на безмензурните песни от Пиринския фолклорен регион – особености.

---

⁸ Кауфман, Н., Народната музика в Пиринския край. София: ИИМ, БАН, 1965, т. XI, с. 157.

⁹ Според Моцев, Ал., Орнаменти в българската народна музика. София: Бан, 1961. и Джуджев, С., Българска народна музика. Том 2, Наука и изкуство, София, 1975.

Пиринските безмензурни песни се изпълняват предимно от жените¹⁰, но съществуват населени места, където песни от този тип се изпълняват и от мъжете. Известни по цялата страна са мъжките фолклорни групи от района на Банско и Разлог, чиито репертоар в голяма степен е съставен от безмензурни песни. Не е характерно изпълнението на песни от този вид от смесени фолклорни групи, в които едновременно да пеят жени и мъже. В днешно време при някои фолклорни състави в Пиринско съществува и такава изпълнителска практика, но тя не е типична за автентичния начин на изпълнение на пиринските безмензурни песни.

Значителна част от пиринските безмензурни песни са двугласни. При жените се изпълняват на типичния за този край двуглас, характерен и за изпълнението на мензурните песенни образци. “Първи глас изпълнява мелодията, а втори глас обикновено пее исонов тон – тоника.”¹¹ Най-често двата гласа встъпват едновременно в самото начало на песента, като в някои райони на Пиринско (Банско, Разложко, Петричко) двата гласа запяват в унисон първия мотив на песента и след това се разделят, като първия пее мелодия, а втория исов тон. Макар и рядко, в някои селища в Гоцеделчевско се изпълняват безмензурни песни, при които вторият глас се включва едва в края на първото мелодично предложение.

При изпълнението на пиринските безмензурни песни е особено типично пеенето по групи, поради диафонния стил, който преобладава в областта, като често се наблюдава и антифонно пеене. В района на Банско антифонното пеене е било особено разпространено в миналото. Местните го наричат пеене "на отпеване". Интересното е, че в този край и особено в самия град Банско, пеенето "на отпеване" често се е осъществявало от мъжка и женска група, които се редуват в продължение на песента. При този вид пеене се наблюдава колективно изпълнение на една безмензурна

---

¹⁰ Кауфман, Н., Народни песни от Югозападна България. Пирински край. София: Издателствона БАН, 1967, Том 1, с. 5.

¹¹ Пак там, с. 11.

песен от мъже и жени, но автентичната традиция не е нарушена, тъй като мъжете и жените не пеят едновременно, а на две групи - едната съставена само от жени, а другата само от мъже. Димитър Касапинов, ръководител на мъжка фолклорна група “Банскалии” и младежка фолклорна група “Банска младост” споделя, че в днешно време изпълнението на безмензурни песни “на отпеване” се практикува все по-рядко, но не е изчезнало напълно. Този вид пеене се изпълнява все още от старите местни състави предимно на сценични изяви.

Обикновено безмензурните двугласни песни се пеят поне от три певици, като една изпълнява първия глас, а две (понякога и три и четири) пеят втория глас. При антифонно пеене групата, която отпява, най-често е в същия състав.

Звукоизвличането по време на изпълнението на пирински безмензурни песни е извънредно близко до звукоизвличането при изпълнението на останалите фолклорнопесенни образци, разпространени в Пиринско. Пеенето на пиринчанки звучи напрегнато ¹², остро, а изпълнението се отличава с голяма атака в процеса на звукоизвличане.

За пиринските безмензурни песни, изпълнявани от мъже е характерно по-леко, отворено звукоизвличане, отличаващо се със широта и дълбочина на звученето, постигащо се чрез гръдно и главово резониране.

За разлика от мензурните песенни образци, където мелодията се движи сравнително по-бързо, при безмензурните мелодии наблюдаваме наличие на множество дълги и свободно удължени тонове, които предразполагат появата на затруднения по време на тяхното изпълнение. За правилното им изпълнение е необходимо отлично владение на диафрагменото дишане, както и добре усвоена певческа постановка.

Специфичните особености на безмензурните песни определят наличието на характерни похвати и специфично ниво на трудност при

---

¹² Според Стоин, Е., Музикалнофолклорни диалекти в България. София: Музика, 1981, с. 122.

изпълнението им. Според проведените интервюта с информатори от различни райони на Пиринско, **безмензурните песни са по-трудни за изпълнение в сравнение с мензуралните.**

За правилното изпълнение на сложната и богата орнаментика на пиринските безмензурни песни е необходимо много дълъг период на слушане и точна имитация от първоизточника, като това най-често е певец от семейството или родственик. Различните богато украсени тонове и орнаментни прояви като ацане, тресене (разтрисане), хлъцнуване, икане¹³, различни видове провиквания не трябва да се изпълняват с напрежение, а с лекота, която се постига, чрез правилно звукоизвличане и предварителна, мислена подготовка на групата от тонове, която предстои да се изпълни.

Особено специфична проблематика, възникваща при изпълнението на песните от този тип е изработването на правилна дикция, с която да се изпълнява ясно и разбираемо словесния текст. Тъй като безмензурните песни са изпълнени с множество свободно удължени тонове и богата орнаментика, изговарянето на словесния текст, в процеса на изпълнение на песента, се замъглява, не се чува ясно от слушателя. Това се потвърждава и от Георги Гюмов, ръководител и солист на мъжка фолклорна група от гр. Банско, който споделя, че голяма част от слушателите не разбират текстовете на безмензурните песни и смятат, че певците изпълняват една и съща песен.

3.2. Значението и мястото на пиринската безмензурна песен в репертоара на любителските фолклорни групи и певци от региона.

За да се обособи съвременното състояние на пиринските безмензурни мелодии, както и да се проследи мястото и значението им в репертоара на самодейните групи и индивидуални певци от областта се осъществи проучване на базата на проведени индивидуални интервюта с

---

¹³ Според терминологията на Ал. Моцев, Ст. Джуджев и Е. Стоин.

ръководители и солисти на самодейни фолклорни групи, както и индивидуални певци от петте обособени района в Пиринско – Петрички, Сандански, Благоевградски, Разложко – Бански и Гоцеделчевски.

За осъществяването на настоящето проучване бяха проведени индивидуални интервюта с няколко информатори от различни възрастови групи:

Методи Георгиев, на 71 години, роден в с. Държаново¹⁴, общ. Сандански, ръководител и солист на МФГ с. Склаве, общ. Сандански.

Евтим Зайков, на 70 години, роден в с. Бельово, общ. Сандански. Художествен ръководител на Ансамбъл за народни песни „Китка шарена“ към НЧ „Просвета“, с. Катунци, ръководител на МФГ към ансамбъл “Никола Вапцаров”, гр. Сандански.

Георги Вардев, на 60 години, роден в гр. Якоруда, ръководител на група за народни и стари градски песни към читалище “Светлина – 1907”, гр. Якоруда.

Борис Хаджиопов, на 45 години, роден в гр. Банско, ръководител на МФГ “Стар Мерак”, гр. Банско.

Цветанка Лазарова, на 86 години, родена в с. Скрът, Петричко, работила земеделски труд.

Георги Балев, на 19 години, роден в гр. Банско.

Донка Хаджиева, на 66 години, родена в Добринище, солист в ФГ ”Добринишки бисери”.

Снежана Пръчкова, на 50 години, родена в с. Кремен, общ. Банско, певица от ЖФГ “Цветница”, към Пенсионерски клуб квартал “Грамада”, гр. Благоевград.

Георги Илиевски, роден в село Долене, общ. Петрич.

---

¹⁴ След образуването на ТКЗС през 1957-1958 година населението на Държаново се изселва изцяло и се заселва основно в с. Склаве, Селото е заличено от списъка на населените места през 1960 година.

Янка Ерина, на 75 години, родена в град Банско, работила земеделски труд.

Костадин Галчев, на 82 години, роден в гр. Добринище, общ. Банско. Ръководител на мъжка фолклорна група "Десилица", гр. Добринище.

Георги Гюмов, на 63 години, роден в гр. Банско. Ръководител на Мъжка фолклорна група от гр. Банско.

Георги Петков, на 45 години, роден в гр. Кресна. Ръководител на Мъжка фолклорна група "Синаница" от гр. Кресна.

Димитър Милушев, на 82 години, роден в гр. Хаджидимово. Ръководител и солист на Мъжка фолклорна група "Комитите", гр. Хаджидимово и женска фолклорна група "Пиринска зора", при читалище "Яне Сандански -1928", гр. Хаджидимово.

Димитър Касапинов, на 30 години, роден в гр. Банско. Ръководител на Мъжка фолклорна група "Банскалии" и фолклорна група "Банска младост" при читалище "Никола Вапцаров", гр. Банско.

Иван Кимчев, на 79 години, роден в с. Ораново¹⁵, общ. Симитли. Ръководител и солист на мъжка фолклорна група "Изворите", гр. Симитли.

В Целенасоченото свободно интервю им бяха зададени въпроси във връзка с мястото и значението на безмензурната песен в техния репертоар, по време на изявите им на концертния и фестивалния подиум, по отношение на приемствеността на този тип песни от младото поколение, както и като цяло на предпочитанията на публиката по отношение на безмензурните песни. Чрез приложението на **Биографичния метод** информаторите бяха провокирани да се върнат в спомените си и да разкажат повече подробности за начина, по който са се изпълнявали безмензурните песни в миналото, поводиите, на които са се изпълнявали определени песни, както и да си припомнят някои стари, забравени

---

¹⁵ От 1965 г. с. Ораново се присъединява към гр. Симитли и става квартал на града.

безмензурни мелодии, които са научили от своите деди. В интервюто информаторите споделиха и мнението си относно отношението им към безмензурните песни, своите предпочитания, като изпълнители на пирински народни песни. Изразиха мнение и относно трудността на изпълнение на този тип мелодии в сравнение с бързите, мензурални песенни образци. Чрез проведеното интервю се доби информация относно начина на изпълнение на тези песни в днешно време в отделните райони на Пиринско – солово или ансамблово, със съпровод или без съпровод.

Според проведените интервюта **репертоарът** на фолклорните формации и индивидуални изпълнители е съставен предимно от мензурални песенни образци. Безмензурната песен е по-слабо застъпена, поради специфичния ѝ характер, бавното темпо. Изборът на фолклорнопесенните образци, от които е съставен репертоарът на всеки един състав или самостоятелен певец, се определя изцяло от **предпочитанията на публиката**, от потребността за изява на **концертния и фестивалния подиум и не на последно място от уменията на певците/еца**.

Според осъщественото проучване **интересът към безмензурната песен, от страна на подрастващото поколение е сравнително по-слаб, в сравнение с предпочитанията им към бързите, хороводни песни**. При по-възрастното поколение, все още са съхранени традициите за изпълнение на песни от този тип, но поради изискванията на съвременната концертна сцена и те включват все по-малко безмензурни мелодии в своя репертоар.

Въпреки, че в съвременната музикалнофолклорна среда пиринската безмензурна песен не заема толкова значимо място в бита на местното население, както в известна степен е било в миналото, тя продължава да се пее и днес, като добива популярност чрез представянето ѝ на сцени в региона и извън неговите предели, чрез осъществяването на аудио записи

и заснемането на видеоклипове, които се излъчват по местните и национални фолклорни медии.

3.3. Дешифриране и анализ на неизследвани до момента пирински безмензурни песни.

В настоящия параграф са представени и анализирани незаписвани и неизследвани до момента пирински безмензурни песни с цел съхраняване на песенния фолклор от този край и дообогатяване на съществуващото към днешна дата познание за пиринските безмензурни песни. За избягването на дублиране при записването и представянето на неизследвани безмензурни песни се осъществи проучване на публикуваните в различни сборници и съхраняваните в архивите на БАН безмензурни фолклорнопесенни образци от Пиринския регион.

3.3.1. Методи на теренното изследване и информатори.

Проучването на неизследвани до момента пирински безмензурни песни се осъществи в пет различни района на Пиринско – **с. Склаве, общ. Сандански, гр. Добринище, гр. Банско, с. Скрът, общ. Петрич и с. Баничан, общ. Гоцеделчев в периода май – октомври, 2019 г..**

За постигането на изследователската цел, чрез дешифрирането и анализирането на неизследвани до момента пирински безмензурни песни бяха приложени следните методи:

Свободно Интервю – то бе проведено в непринудена обстановка, с осем информатори от различни райони на Пиринския край. По време на целенасоченото свободно интервю информаторите бяха провокирани да изпеят възможно най-много безмензурни песни, които впоследствие бяха селектирани, а неизследваните от тях дешифрирани и анализирани.

Биографичен метод – бе осъществен едновременно с целенасоченото свободно интервю, като чрез насочващи въпроси

информаторите бяха провокирани да споделят част от личните си спомени за истории свързани с дадената песен, за събития, на които са изпълнявали или слушали конкретната безмензурна песен. По този начин се установяват факти относно възникването на песента, местата и поводите, на които се е изпълнявала, добива се по-задълбочена информация за изследваните песни и се определя състоянието им в миналото и настоящето. Биографичният метод бе приложен по време на осъществяването на записите на неизследвани до момента пирински безмензурни песни, с цел придобиване на по-задълбочена информация за същността на непознатата песен по отношение на поетичното съдържание, функционалната принадлежност, начинът на изпълнение, както и за самото възникване на песента, от кога се пее, за популярността ѝ сред местното население.

Непосредствено наблюдение – този метод бе приложен по време на репетиция, с участието на един от информаторите и фолклорнопевческата група, на която е член, по време на която бе наблюдавано изпълнението на пирински безмензурни песни в естествена и неангажираща обстановка.

Свободно интервю бе проведено с информаторите: **Методи Георгиев, Донка Хаджиева, Цветанка Лазарова, Елена Караколева, Янка Ерина** под формата на непринуден разговор.

3.3.2. Дешифриране и анализ.

След подбора и систематизацията на записаните от информаторите пирински безмензурни песни, бяха избрани **6 песни**: 2 песни от Банско, 1 от с. Скрът, Петричко, 1 от с. Баничан, Гоцеделчевско, 1 от с. Склаве, Санданско и 1 от гр. Добринище.

Песен №1

“Вело, моме, Вело”.

Песента е изпята от Методи Георгиев, Никола Фотев и Веселин Божинов. Методи Георгиев споделя, че е изпълнявал тази песен по време на работа на полето. Песента се класифицира като песен с любовна тематика, а по функционална принадлежност – жетварска, изпълнявана също и на прашене.

Мелодията се разгръща в типичния за Пиринския регион минорен тетраход, с тесен тонов обем. Мелодията е богато орнаментирана, като специфично явление е движението на двата гласа в унисон в самото начало на песента, както и сливането им в унисон точно преди първата вътрешна цезура.

Песента е двуредична. Второто мелодично предложение се явява като развитие на първото, като във втората си част съдържа повторение, с много малки изменения, на мелодичния и ритмичния материал представен в първото предложение. Като цяло за песента е характерно осминово и шестнадесетиново движение. Специфична за мелодическото развитие е появата на тридесетвторина пауза в края на първата фраза, чрез която се подчертава вътрешната цезура. В структурата на песента се открива типичното за Санданско-Петричкия район шестосложно стихосложение.

Песен №2

“Моме ле, мори юбава”.

Песента е изпята от Янка Ерина и Елена Кадева. Информаторката споделя, че на времето, като са се събирали на попрелка са пели много и най-различни песни. За тази песен информаторката разказва, че е била любима на нея и на нейните приятелки и се е пела предимно в тяхната махала, по седенките. Според информаторката песента не е от най-старите местни мелодии и най-вероятно е повлияна от друга песен, навлязла в

местния репертоар от друг район. Това предположение се потвърждава и от съдържанието на словесния ѝ текст, където се пее, че либето е заминало за чужбина, а това е тематика по-специфична за сюжетните линии на песни създадени в по-нови времена. Мелодията се класифицира като седенкарска, а тематиката – за семейни отношения.

Песента е с тесен тонов обем и е в типичния за Пиринско минорен тетраход. Мелодическото ѝ изграждане се характеризира с наличието на богата и разнообразна орнаментика, чието възникване се определя до голяма степен от бавното темпо на песента. В хода на развитие на мелодията се наблюдава, както появата на къс форшлаг, така и на по-сложна орнаментика, която подчертава свободно удължените тонове в мелодическата структура. Песента е двугласна, като вторият глас встъпва в унисон с първия в самото начало на песента и след това остава да лежи постоянно, до края на песента на тониката.

По отношение на формата, песента се определя като двуредична, с повторение на второто мелодично предложение, което се явява с изменения в интонационно и ритмично отношение. Тази промяна в мелодическата и ритмическа картина се забелязва най-вече при каденцирането. Измененото повторение на второто предложение по време на цялата песен се изгражда върху същия текст, по който е изградено и второто мелодично предложение. В ритмичната картина на мелодията преобладава осминовото и шестнадесетиновото движение, като особено често в хода на развитие на мелодическата линия се наблюдава появата на триола, изпълняваща функцията на орнамент, изпълнен в умерено, бавно темпо.

Песен №3

“Ленче ле, Лено”.

Песента е изпята от Янка Ерина и Елена Кадева. Мелодията е сватбарска и се изпълнява при забулване на невестата. Информаторката

разказва, как са пели тази песен почти на всяка сватба. По тематика песента се определя, като песен за семейни отношения, а по функционална принадлежност като сватбарска.

Песента е двугласна, като в структурата на мелодията се откриват множество секундови съчетания между двата гласа, които са на интервал малка секунда. Характерно за мелодическата структура е наличието на увеличена секунда (хиатус) между втора и трета степен, поради което се определя, че мелодическата линия на песента е построена в хроматичния лад макам Хиджаз.

Песента е двуредична, като второто мелодично предложение се повтаря, разработено, с известно ритмично и интонационно изменение, с подчертан безмензурен характер, определящ се от наличието на множество свободно удължени тонове в каденцирането. В първото предложение се наблюдава разнообразна ритмика, докато при второто и неговото разработено повторение, преобладават осмините и шестнадесетините. Песента е със сравнително бедна орнаментика, като сватбарският ѝ характер се подчертава от бавното темпо, в което се изпълнява, маниер особено типично за изпълнението на пиринските безмензурни сватбарски песни.

Песен №4

“Де джиди, лудо”.

Песента е изпята от Донка Хаджиева и Катерина Лачина. Информаторката, Донка Хаджиева споделя за тази песен, че е една много стара, добринишка акапелна песен. В автентичния си вид, като безмензурна мелодия, песента е забравена и в днешно време не се пее. Според тематичната класификация, песента се определя като любовна, а по функционална принадлежност се определя като седенкарска.

Мелодията е построена в особено характерния за Пиринско минорен пентахорд, като в мелодичното развитие се явяват всички тонове на звукореда.

Мелодията е изградена от две мелодични предложения, всяко от които съдържа различен по форма и структура ритмичен и мелодичен материал. Песента е особено разнообразна в метроритмично отношение. Преобладава шестнадесетиновото и осминовото движение, като в структурата се открива специфична ритмична група, съставена от легатирани ритмични стойности в рамките на триола, наблюдаваща се при

движението на втория глас във второто мелодично предложение: Дълги ритмични единици се явяват в края на всяко от мелодичните предложения.

Песен №5

“Ай на порти стои”.

Песента е изпълнена от Елена Караколева и Райна Станоева.

Информаторката споделя за тази песен, че е част от репертоара на местния състав, в който тя пее, също така споделя, че я е знаела още от дете и помни как бащи ѝ я е изпълнявал. Според данните на информаторката, поначало песента се е изпълнявала предимно от мъжете, но в днешно време е влязла в репертоара и на женските формации. Мелодията спада към трапезния жанр, като това се потвърждава и от тематиката, която се определя като юнашка, хайдушка.

Мелодичната структура се характеризира с постепенно движение, като не се наблюдават мелодически скокове по-големи от терца. Мелодията е разнообразно орнаментирана. Наблюдава се появата на единичен и двоен форшлаг, както и на по-сложни ритмични съчетания, украсяващи дългите ритмични единици непосредствено преди цезурите. Песента е двугласна, а вторият глас почти през цялата песен лежи на

тоника. Единствено в началото на мелодията, двата гласа се придвижват в унисон в низходяща посока от терцовия тон към тониката. В мелодическата структура се явяват множество секундови съчетания между двата гласа. Тук откриваме и паралелно движение на двата гласа на хармонична голяма секунда, явление често срещано и при песенния фолклор на Средна Западна България.

Песента е в особено типичния за пиринския регион минорен тетраход. Ритмичната картина се характеризира с кратки ритмични стойности, като дългите и свободно удължените се явяват непосредствено преди цезурите.

Песен №6

“Сон си сънувала”.

Песента е изпята от Цветанка Лазарова и Люба Стоянова. Според информаторките това е стара, местна песен, която се изпълнява в селото от много години и се е пеела предимно на седенки. Според тематичната класификация, песента се определя като любовна, а по функционална принадлежност се определя като седенкарска.

Мелодическата структура е построена в особено разпространения в целия Пирински регион минорен тетраход, като известно разширение се наблюдава, чрез появата на подтоничния тон в хода на мелодическото развитие. Песента е двугласна, като в самото начало на първото мелодично предложение двата гласа се движат в унисон, но след това се разделят, като вторият остава да лежи на тониката до самия края на предложенията. В структурата на мелодията между двата гласа се откриват множество секундови съчетания.

Мелодията е двуредична, съставена от две мелодични предложения, с подчертан хетероритмичен характер. Второто мелодично предложение се явява като развиваща част на първото, като изложението на мелодичния и ритмичния материал е извънредно близко по структура до това на първото

мелодично предложение. По отношение на стихосложението песента е формирана на основата на характерния за този район шестосложник. Ритмичната картина на песента е сравнително разнообразна. Специфично явление е наличието на множество легатирани ритмични единици.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ИЗВОДИ

Безмензурната песен, като вокален жанр със своите специфики и отличителни черти заема значимо място в музикалнофолклорната традиция на Пиринския регион. Почти 1/3 от песенното богатство на Пиринско е съставено от безмензурни песни, които са разпространени във всички краища на областта. Според осъщественото проучване на формално-структурните компоненти на този тип мелодии би могло да се обобщи, че по отношение на мелодиката, ладовете, структурата на многогласа и едногласа пиринските безмензурни песни са близки до мензуралните песенни образци разпространени в този край. Компонентът, който ги откроява като самостоятелна и специфична песенна група е тяхната ритмична характеристика, която се определя от нейните главни отличителни черти – липса на циклична метрична пулсация, бавно темпо, наличие на множество удължени (ферматирани) тонове, богата и специфична орнаментика, свободно движение на мелодията, импровизационен характер.

Пиринските безмензурни песни се отличават с особено разнообразна ритмична характеристика. В отделните райони на Пиринско се срещат песенни образци, чиято ритмична картина е съставена от най-различни ритмични комбинации, които в отделните райони и жанрове носят свои специфични белези. Част от ритмичните съчетания, от които са изградени пиринските безмензурни песни се срещат и при безмензурните мелодии разпространени в другите фолклорни области, но по някои специфични черти те отразяват особености, характерни само за местната

фолклорнопесенна традиция. **Най-типичните, за безмензурните песни срещащи се в региона, ритмични белези** биха могли да се обобщят в няколко точки:

1. В безмензурните пирински песни кратките ритмични стойности преобладават като количество над дългите, като тази констатация се отнася и за бавните, протяжни безмензурни мелодии, където въпреки, че се наблюдава наличие на сравнително повече дълги ритмични стойности, кратките преобладават.

2. Ритмичната схема на пиринските безмензурни песни е с изцяло хетероритмичен характер, който се проявява в постоянна промяна и вариативност на ритмичната картина на всяко едно ново мелодично предложение.

3. В хода на мелодическото изграждане е най-типично осминовото движение, но в някои райони (Благоевградско, Гоцеделчевско) е типично и четвъртиново движение, с което започват голяма част от мелодиите.

4. При пиринските безмензурни песни се среща едно особено специфично ритмично съчетание, при което, чрез сливането на две по-кратки трайности се получава една по-дълга, като по този начин се създават условия за възникването на ритмични акценти. Тъй като при безмензурните мелодии липсва ограничение на тактови черти и спазване на метрични показатели, появата на акценти, възникващи вследствие на редуването на силни и слаби метрични времена, е подчинена на други закони, породени от същностната специфика на песните от този жанр.

В Пиринско безмензурни песни се откриват във всички жанрове, но особено многобройни са в сватбения, седенкарския, жетварския и трапезния. Отличителните черти на ритмичната им характеристика се определят в голяма степен, от спецификите на местния музикалнофолклорен диалект, типичен за района от който произхождат, както и от жанровата им принадлежност.

Особено специфичен е автентичния маниер на изпълнение на пиринските безмензурни песни, които се отличават от маниера на изпълнение на безмензурните песни от другите фолклорни области в България. Звукоизвличането по време на изпълнението на пирински безмензурни песни е сравнително близко до звукоизвличането при изпълнението на останалите фолклорнопесенни образци, разпространени в Пиринско. Пеенето на пиринчанки звучи напрегнато, остро, а изпълнението се отличава с голяма атака в процеса на звукоизвличане. Характеристиката на автентичното звукоизвличане при пиринските безмензурни песни може да се оприличи единствено с тази на женското пеене в съседната Шопска фолклорна област.

Чрез систематизирането и анализирането на специфичните характеристики и особености на пиринската безмензурна песен се осъществи постигането на една от основните задачи на настоящето изследване, а именно допълване на знанието за този тип мелодии и постигането на **целта** на дисертационния труд -- разкриването и анализирането на характерните специфики и начини на изпълнение на безмензурните песни от Пиринския фолклорен регион.

За дообогатяване на приноса на изследването, в третата глава се осъществи проучване на базата на проведени индивидуални интервюта с ръководители и солисти на самодейни фолклорни групи и индивидуални певци от петте обособени района в Пиринско, като по този начин се определи съвременното състояние на безмензурната песен в Пиринския регион, както и мястото и значението на този тип мелодии в репертоара на самодейните фолклорни групи и певци от този край.

От осъщественото проучване би могло да се обобщи, че безмензурните песни продължават да се изпълняват и в днешно време, във всички краища на Пиринския регион. Но тъй като според своите отличителни белези оформят специфична песенна група в музикалния

фолклор на Пиринско, то и мястото им в съвременната музикалнофолклорна среда на региона е по-специфично, съобразено с характера на този тип мелодии.

Репертоарът на фолклорните формации и индивидуални изпълнители е съставен предимно от мензурални песенни образци. Безмензурната песен е по-слабо застъпена, поради специфичния ѝ характер, бавното темпо. Изборът на фолклорнопесенните образци, от които е съставен репертоарът на всеки един състав или индивидуален певец, се определя изцяло от предпочитанията на публиката, от необходимостта за изява на концертния и фестивалния подиум.

Според проучването на съвременното състояние на пиринската безмензурна песен би могло да се обобщи, че се наблюдава известно въздържане от този жанр. Все по-рядко тези песни присъстват в репертоара на фолклорнопевческите формации и на индивидуалните изпълнители. За изявите си певците предпочитат предимно бързи, хороходни песни, които са подходящи за хоро и които, като цяло, съвременната публика по-добре възприема. Въпреки, известното западане на безмензурната песен в празнично-обредната система на региона, тя има и винаги ще има значимо място в живота на местното население, тъй като именно чрез специфичната същност на безмензурната песен, създавана в многобройни образци векове наред, се предава по най-добрия начин посланието, заложено от нашите деди, които са оставили отпечатъка на своята душевност, емоционалност и светоглед чрез своето песенно творчество. Затова е от особено голямо значение да се поддържа жива тази специфична музикалнофолклорна традиция, която е безценно свидетелство за таланта и богатата душевност на пиринския народ.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Осъществи се самостоятелно и задълбочено проучване на безмензурната песен разпространена в Пиринския фолклорен регион, изследване, което досега не е осъществявано до такава степен в историята на българската етномузикология.
2. Подробно бяха определени и анализирани специфичните формално-структурни особености на пиринските безмензурни песни.
3. Подробно бяха представени и анализирани особеностите на автентичното изпълнение на безмензурните песни от Пиринския регион.
4. В настоящия труд за първи път се осъществи проучване на съвременното състояние на този тип мелодии, като същевременно се обособи значението и мястото на пиринската безмензурна песен в репертоара на любителските фолклорни групи и певци от региона.
5. В настоящия труд бяха представени, дешифрирани и анализирани **шест** неизследвани до момента пирински безмензурни песни.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

1. Филатова, М.. 2019. Структурна характеристика на безмензурната сватбена песен в Пиринския фолклорен регион – В: „Сборник научни трудове” от XXVIII Международна Научна Конференция за Млади Учени, гр. Благоевград: ЮЗУ “Неофит Рилски”.

2. Филатова, М.. 2019. Специфични особености на безмензурната песен в жетварския песенен цикъл в Пиринския фолклорен регион – В: Годишник на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”, том XXIII D от юбилейна докторантска конференция, организирана от Шуменски университет „Епископ Константин Преславски” – 2019 г., гр. Шумен: Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”.

3. Филатова, М.. 2019. Седенкарската безмензурна песен в Пиринския фолклорен регион – същност и формално-структурни специфики – В: Knowledge International Journal, Vol. 34. Skopje: Institute of management and knowledge.

